

sen. Under titeln "Valhalla – den ægte vare?" presenteras serien och dess utveckling sedan 1979, då första numret publicerades. Bek-Pedersen intresserar sig vidare för förhållandet mellan serien och den mytologi som inspirerat dess författare och tecknare, dvs. mellan den "uppfunna" i *Valhalla* och den "äkta" i bl.a. eddorna, skaldedikterna och Saxo. I artikeln pekar Bek-Pedersen på både likheter och skillnader mellan dem. Övertygande visar hon hur den "uppfunna" mytologin tar sin utgångspunkt i den "äkta", t.ex. genom att överta dess redan skapade universum. Samtidigt blandas i *Valhalla* det samtida med det forntida. Serien är vidare, påpekar Bek-Pedersen exempelvis, mer linjär än framställningarna av den äldre mytologin.

Max Liljefors avslutar antologin med det högintrössanta och välskrivna bidraget "Prime time trauma – historia och television", vari han tolkar samtidens historieintresse i ljuset av video och tv som vår tids dominanta kulturform. Upplevelsen är kanske det främsta kännetecknet på vår tids historieintresse, menar Liljefors. Inlevelse och identifikation har fått en ökad betydelse medan faktakunskap spelar mindre roll, särskilt på tillställningar som medeltidsveckor och historiska lajvspel. Betoningen av upplevelsen, påpekar han, har att göra med insikten att historia är ett mycket viktigt element i skapandet av identitet och mening. I artikeln belyser Liljefors väl hur tv-mediet utformar upplevelseperspektivet på historien. Han intresserar sig vidare för hur tv-mediet utgör ett "korrektiv till upplevelseratoriken som omgärdar så många yttringar av samtidens historieintresse"; inte för att televisionen skulle stå för en objektivare eller sannare bild av det förflutna utan tvärtom, den utgör snarast en intensifiering av samma mekanismer som gör alla framställningar av det förångna till meningsfulla berättelser.

I likhet med övriga delar i serien *Vägar till Midgård* är *Hedendomen i historiens spegel* estetiskt tilltalande och språkligt genomarbetad. En viss ojämnhet finns dock mellan bidragen. Jag saknar t.ex. hänvisningar till varifrån vissa av fotografierna i Gregorius artikel är hämtade, vem som är fotograf samt i delar av artikeln även några noter. Som vanligt när det gäller antologier som spänner över ett stort forskningsfält upplevs boken periodvis som väl spretig men de enskilda bidragen håller genomgående en hög standard. Jag kan därför varmt rekommendera *Hedendomen i historiens spegel* till såväl den intresserade allmänheten som specialiserade fackmän.

Fredrik Skott, Göteborg

Richard Pettersson: *Blick för kultur. Idéhistoriska aspekter på etnologisk och arkeologisk kulturforskning i Sverige under 1900-talet*. Kulturgräns norr, 51. Skrifter från Landskapet som arena 9, Umeå 2004. 122 s. ISBN 91-88466-63-9.

Sedan idéhistorikern Richard Pettersson disputerade 2001 med en avhandling om riksantikvarien Sigurd Curman och kulturminnesvårdens etablering, har han ihärdigt fortsatt sina undersökningar inom ämnesområdet och 2004 utkom skriften *Blick för kultur: idéhistoriska aspekter på etnologisk och arkeologisk kulturforskning i Sverige under 1900-talet*. Undersökningen utgör del i forskningsprogrammen "Landskapet som arena" och "Kulturgräns norr" vid Institutionen för historiska studier respektive Institutionen för litteraturvetenskap och nordiska språk, Umeå universitet och tar plats bland de forskningsarbeten som gör upp med kulturminnesvårdens förflutna; dess aktörer, produkter och ideologier.

Hur tar sig en idéhistoriker an det s.k. antikvariska fältets textproduktion och vilket jobb skall undersökningen som redovisas i *Blick för kultur* göra? Som jag läser boken handlar den huvudsakligen om relationen mellan kulturbegrepp och tolkning av materiella lämningar och om hur forskare har grundat teorier om kultururs innehåll och utbredning med hjälp av lämningarna. Pettersson skriver själv att studieobjektet är de "materiellt baserade föreställningar om svensk kultur i dess geografiska och kronologiska variation" (s. 23). Syftet med undersökningen är att "analysera idéer och forskning kring 'den svenska kulturen'" (s. 15) och i förordet anges att textens fokus ligger på den form av kulturanalys som förekommer inom arkeologi och etnologi. Författaren tar avstamp i uppfattningen att den moderna fornforskningen och etnografin växte fram samtidigt med och bör kopplas till "den nationellt orienterade samhällsform som oftast benämns industrisamhället" (s. 21). Under denna epok tillämpade forskarna sina tolkningar av materiella lämningar och folkloristiskt material för att belägga rådande kulturteori, vilken karaktäriserade den svenska kulturen som visserligen regionalt varierad men nationellt enhetlig. Oavsett härkomst och med alla sina olikheter ordnades och tolkades med andra ord lämningarna för att underbygga den samtida uppfattningen av nationen Sverige och det svenska.

Historien om svenskheten, skriver Pettersson, har av forskarna oftast skildrats som en faktabaserad och neutral kulturhistoria. Den viktiga förändringen beträffande

forskningens premisser under de senaste två hundra åren består i att man har övergivit denna "inventerande kultursyn", inspirerad av naturvetenskaplig forskning, till förmån för en relativistisk. Fortfarande, sammanfattar han i inledningen, bygger dock den "antikvariska forskningen" på en kulturanalys som utgår från regionala och nationella särdrag. Detta konstaterande ställs upp som en övergripande hypotes, men jag uppfattar den snarare som ett faktum som tas för givet utan att vidare prövas. Frågan som däremot ställs, och som utgör undersökningens kärna, är *hur* 1900-talsforskarna, och i synnerhet de som agerade under seklets första hälft, resonerade och framförde forskningsrön kring de olika (regionala) "kulturformerna". Att materiella studier underbyggde rådande kultursyn är således inte ämnet utan snarare hur undersökningsresultaten tolkades och analyserna byggdes upp. Pettersson syftar bl.a. på Sigurd Erixons kulturgränser och idéer om diffusion. Några sidor längre fram i texten (s. 46) preciserar han att målet med undersökningen också är "att peka på drivkrafter och motiv för kulturanalys utifrån materiella objekt och fältstudier". Det är således inte bara de uttryckta idéerna, så som vi tolkar dem idag, som skall granskas utan också intentionerna bakom deras tillkomst.

Pettersson går vidare med en beskrivning av kulturbegreppet såsom det har utvecklats och använts inom disciplinerna etnologi och arkeologi och dessutom inom den "bredare minnesvärden", som han själv väljer att kalla den. Den som läst Petterssons tidigare bok, *Den svenska kulturmiljövårdens värdegrunder. En idéhistorisk bakgrund och analys* (2003), minns att han med minnesvård avser "den minnesvårdande kunskapsproduktionen och verksamheten i dess totala bredd, från antikvarisk forskning vid universitet och museer, till tjänsteutövning vid mindre kommunala planavdelningar". I *Blick för kultur* åsyftas däremot kulturvårdsinstitutionernas verksamhet, dvs. minnesvårdarna utanför universitetsinstitutionerna.

I samtliga tre avsnitt som behandlar kulturbegreppet resumerar Pettersson den historiska utvecklingen av begreppet inom de tre forsknings-/verksamhetsområdena. Han fokuserar därefter på hur dagens forskare och antikvarier strävar efter att ta konsekvenserna av den postmoderna teoridiskussionen och problematisera frågan om kulturell representativitet. Inom såväl arkeologi som etnologi handlar det om att hitta sätt att tolka källmaterialet i andra termer än enhetliga kulturer och att problematisera den kulturanalys som baseras på typologier och utbredningsanalyser. "Ingen antikva-

risk forskare kan längre med *uteslutande* [författarens kursivering] materiella typologier, utbredningsanalyser och objektsbeskrivningar mena sig åstadkomma en fullvärdig kulturanalys" (s. 34). Inom kulturmiljövården är utmaningen att precisera vilka värdegrunder som skall styra bevarandet när antikvarierna överger en essentialistisk hållning, vilken är förenad med naturvetenskapligt inspirerad metodik.

I den utredande delen av studien, rubricerad "Att kartlägga Sveriges kulturhistoria", sorteras resonemangen under nio rubriker och två underrubriker. Tidsperioden som avhandlas är främst 1900-talets första hälft, men eftersom Petterssons framställning handlar om tankefigurer som skär genom decennierna har den ingen strängt kronologisk följd. Avsnittet inleds med en beskrivning av Folkminneskommitténs "Betänkande med förslag till ett systematiskt utforskande av den svenska allmogekulturen" (SOU 1924:26-27), vilken är utgångspunkten för en diskussion kring tidens syn på det homogent svenska och en redogörelse för hur de materiellt baserade studierna användes i formerandet och fastläggandet av nationalkulturen. För att göra det går Pettersson igenom folklivs- och folkminnesforskningens bakgrund och redovisar konflikten mellan Folkminneskommitténs sekreterare Nils Lithberg, som blev professor i folklivsforskning vid Nordiska museet, och Carl Wilhelm von Sydow, docent vid Lunds universitet. Som Pettersson uttrycker det bestod konflikten i en "strid om tolkningsföreträde mellan ett humanistiskt och ett samhällsvetenskapligt forskningsideal" (s. 55), där det förstnämnda företräddes av von Sydow och lundensarna och det senare av Lithberg och Nordiska museet. Från det tidiga 1900-talet och etnologins utveckling går Pettersson vidare med en utförlig analys av Sigurd Erixons arbete och visar med vilken lätthet denne drog paralleller mellan t.ex. redskapstypers utbredning och gränser för sociala seder. Det analytiska språnget mellan ting och kultur var inte en källa till problem för en forskare som Erixon. Däremot, skriver Pettersson, är det inte självklart att hans kulturanalyser hade en normativ syftning. Snarare pendlade formen för hans och samtida kollegors analyser mellan "neutral utvecklingsmodell och normativ framstegstanke" (s. 68) – om nu utvecklingsmodeller någonsin kan sägas vara neutrala.

I det sista av de undersökande avsnitten, "Om regionala kulturformer: Ett exempel på 1970-talets ekologiskt orienterade arkeologi" granskas arkeologen Klas-Göran Selinges artikel "Människan i landskapet: Förhistoriska kulturmiljöer i Jämtland och Härjedalen", som publi-

cerades i *Fornvårdaren* 1976. Selinge arbetade med att utvärdera resultat från den då pågående fornminnesinventeringen och hans syn på det forntida landskapet och hur människor har agerat i det, är enligt Pettersson, förenlig med Erixons och Curmans hållning i frågan. Huvudsakligen byggde den på idén att landskapet kan betraktas som ett arkiv ur vilket arkeologen kan hämta sina fakta. Frågor om fornlämningarnas mängd, art och lokalisering borde prioriteras lika högt som proveniens och kronologisering, menade Selinge. Enligt Pettersson utgjorde hans forskning ett försök ”att sammanföra miljöarkeologiska aspekter med traditionell topografisk fyndforskning” (s. 93), men konstaterar samtidigt att han med sina resonemang kring kulturformerna anslöt sig till det tidigare idéarbetet.

Blick för kultur vänder sig inte till en namngiven skara, men troligen har författaren haft både forskare och praktiserande antikvarier på museer, kommuner och länsstyrelser i åtanke. *Blick för kultur* är en i grunden akademiskt utformad text, tillkommen inom ramen för två forskningsprogram och bedömd av ett vetenskapligt sammanhang. Därför är det förvånande att det saknas resonemang om källmaterial och undersökningsmetoder. Under läsningen ställer jag mig frågan på vilka grunder han har valt sina texter. I inledningen skriver Pettersson att ämnets omfattning tvingar honom att göra ”några nedslag” i den etnologiska fältvetenskapen och den arkeologiska kulturtolkningen, men tydliggör inte på vilka grunder nedslagen har gjorts. Hade författaren preciserat i sitt syfte att den idéhistoriska analysen baserades på ett specifikt och motiverat urval av texter, hade studiens resultat vunnit i trovärdighet.

Det är på det skrivna ordet Pettersson bygger sina analyser, inte på etnologiska samlingar eller karteringar i sig, eller på arkeologiska fyndmaterial. Källmaterialet består av texter skrivna under 1900-talets första decennier, som Herman Lundborgs *Svensk raskunskap* från 1927, ett urval av Sigurd Erixons texter och sådana moderna bearbetningar som behandlar den tidigare fornforskningens representanter och deras verk: Karl-Olov Arnstbergs text om Erixon i *Utforskaren*, Agneta Liljas *Föreställningen om den ideala uppteckningen*, Per Perssons ”Arkeologi och evolutionism” och Torkel Molins *Den rätta tidens mått; Göthiska förbundet, fornforskningen och det antikvariska landskapet* för att nämna några. Blandningen av gamla och yngre texter motiveras av Petterssons idé att följa och jämföra tankefigurer. Men det erbjuder en viss svårighet att följa hans pendling mellan att dekonstruera och tolka texter, gamla

och nya, och att använda andra texter som belägg för sina idéer. Hänvisningarna till moderna bearbetningar är dessutom i vissa avsnitt så många att texten ibland får karaktären av en forskningsgenomgång.

När det kommer till syftet med undersökningen är det inte helt lätt att bli klok på vad författaren vill undersöka som han inte redan vet. Konstateranden görs i inledningen som med tanke på syftet och studieobjektet torde utgöra resultatet; t.ex. förefaller det uppställda målet med undersökningen, dvs. att ”peka på drivkrafter och motiv för kulturanalys utifrån materiella objekt och fältstudier”, uppfyllas i det avsnitt som benämns ”Perspektiv”. Där skriver Pettersson, att vad de forinriktade forskarna ”ville fixera var den nationella kulturens kontinuerliga utveckling från ’urhemmet’ fram till samtiden” (s. 20). Ett annat bekymmer är att syftet som preciseras i textens början: ”att analysera idéer och forskning kring den svenska kulturen”, är en stor, nästintill ogenomförbar uppgift. Därutöver förekommer delsyften som gör att undersökningen spretar iväg åt olika håll. På s. 21 skriver författaren t.ex. att ”uppgiften för skriften är att undersöka vilken roll *forskningen* har spelat för etableringen av minnesvårdens officiella värde dimensioner under 1900-talet”. Det är en stor och intressant fråga som visserligen hänger ihop med kulturbegreppet, men också pekar åt ett annat håll, mot relationen mellan universitet och museal verksamhet, mellan teori och praktik.

Blick för kultur är skriven av en initierad forskare, men somliga av resonemangen som förs förekommer i så många sammanhang, framförda av så många olika skribenter och debattörer tillhörande så många olika universitetsinstitutioner, att jag tidvis drabbas av leda när jag läser Petterssons studie. Historien om de famösa gubbarna, dessa Sigurd och Sigfrid, deras kartografier, diffusionism och tidstypiska kultursyn är viktig men väl känd. Och för att citera musikrecensenten som skrev om Madonnas senaste konsert i Danmark, kan jag stundom uppleva att Pettersson med dessa delar av texten ”kicksparkar in öppna dörrar”. Anslaget är upproriskt men budskapet konventionellt. Men så bör man inte läsa antologin *Kulturarvets natur* (1998), Petterssons *Den svenska kulturmiljövårdens värdegrunder* (2003), Jonas Grundbergs *Historiebruk, Globalisering och Kulturarvsförvaltning* (2004), Agenda Kulturarvs programförklaring (2004), Bo G. Nilssons m.fl. *Samhällsideal och framtidsbilder. Perspektiv på Nordiska museets dokumentation och forskning* (2004) och Jamtlis *Kulturarv och historiebruk* (2005) i följd efter varandra, som jag

har råkat göra. De behandlar liknande frågor men från skilda synvinklar och med varierande stringens och kraft och de förtjänar alla en frist att verka i.

Ytterligare en fråga som jag inte kan låta bli att ställa är vad *antikvarisk* forskning är? Ordet antikvarisk syftar på forntiden, men det kan inte bara vara forntidsforskningen som Pettersson avser. Karaktäriseras antikvarisk forskning av att den handlar om materiell kultur, föremål och/eller landskap och bebyggelse? Och vilka institutioner är det som bedriver den antikvariska forskningen? De arkeologiska och etnologiska institutionerna? Institutet för folklivsforskning och Nordiska museets forskarskola enbart? Eller inkluderas också de konstvetenskapliga institutionerna, Kulturvård i Göteborg, Linköpings Tema Q och Petterssons egen arbetsplats?

Kritiken till trots är delar av texten mycket tankeväckande, t.ex. är belysandet av de rent logiska bristerna och felsluten i den tidigare forskningens analyser i hög grad intressanta, särskilt är avsnitten som rör Sigurd Erixons arbete välskrivna och relevanta. Frågan som Pettersson ställer upp i det avslutande avsnittet såsom en av minnesvårdens viktigaste, nämligen "hur går forskaren tillväga då han/hon översätter från ting till kulturanalys?" är sannerligen angelägen att fortsätta diskutera. Jonas Frykmans artikel i *Rig* 2/2006, "Ting som redskap", är ett exempel på att debatten och reflektionen kring frågan knappast har avstannat inom etnologin.

Eva Löfgren, Göteborg

Bruket av kultur. Hur kultur används och görs socialt verksamt. Magnus Öhlander (red.). Studentlitteratur, Lund 2005. 370 s. 91-44-04327-9.

Kulturbegreppet har på ett intressant och litet olycksbådande sätt varit på väg ut ur etnologin. Under senare år förefaller det inte ha varit någon som har tagit det på riktigt allvar. I alla fall inte om man ser till de uteblivna försöken att utveckla begreppet. Kultur är istället något de flesta etnologer förhåller sig pliktskyldigast till. Det var länge sedan jag läste en etnologisk undersökning som byggde på och utvecklade kulturbegreppet som ett analytiskt instrument.

Nå, de flesta etnologer tycks ändå vara överens om att inte kasta ut begreppet. Kanske handlar detta värnande om en allmän känsla av att kultur trots allt är en central byggsten i ämnets identitet. Samtidigt med denna litet

svala attityd har kulturbegreppet fått en allt starkare ställning i samhället utanför akademien. Vi har bl.a. sett diskussioner om kulturell rasism, vilket antyder att kultur också kan uppfattas och användas i tvivelaktiga politiska syften. Är det måhända därför vi har fjärmat oss från begreppet? Är det en politisk belastning?

Redaktören till boken *Bruket av kultur*, Magnus Öhlander, menar att kultur är ett ord vi inte klarar oss utan. Med "vi" menas förmodligen inte bara etnologer och antropologer utan också människor i allmänhet. Och det är denna senare användning som står i fokus för antologin med undertiteln *Hur kultur används och görs socialt verksamt*.

Syftet med antologin är ju att undersöka hur människor använder begreppet och t.o.m. företeelsen kultur. Öhlander ger en kunnig och intressant introduktion och noterar att kultur förstås både som en process och resultatet av denna process. Kultur ses gärna som något föränderligt och ogripbart, ett pågående görande. Men lika ofta, kanske oftare, används kultur i termer av ett objekt som ibland tycks leva sitt eget liv med en egen opåverkbar vilja. Detta sätt att uppfatta kultur omfattar också en idé om att kulturer är väl avgränsade.

Det finns, som Öhlander skriver, en benägenhet hos begreppet att generera konflikter om det. Varje definition, varje användning av det, tycks aktivera något slags motargument. Beatriz Lindqvist skriver t.ex. om kultur och nationellt identitetsskapande bland akademiker i Lettland och som ett medel till segregation. Lindqvist beskriver en uppsättning egenskaper – frihetsslängtan, individualism, naturvurm, lugn och lågmäldhet – som anses tillhöra de nationella lettiska särdragen. I hög grad tycks de vara utmejslade i kontrast till en påstådd rysk mentalitet. Lettlands ryska invånare befinner sig, som det verkar, i ett kulturellt vakuum. Anledningen till att de kom dit under den kommunistiska ockupationen betraktas som en parentes i Lettlands historia. I detta sammanhang används kultur som ett sätt att reproducera och stärka stereotyper, för att generalisera, naturliggöra och hävda olikheter.

Kultur uppmärksammar skillnader, konstaterar Öhlander lakoniskt. Det leder vidare mot ett maktperspektiv, inte minst till begrepp som åtskillnad, rangordning och social kategorisering. Han nämner bl.a. hur kultur i många sammanhang har ersatt begreppet ras för att utöva ett slags kolonial åtskillnad. Det ges flera exempel på detta i antologin. Öhlander skriver själv om hur kulturbegreppet används både för att generera förståelse för skillnader men också för att bidra till att sådana skill-